

*Michaëlis Agricole de Torsby Liber. Wittembergæ
emptus sesquiquatuor aureis Anno dñi m d xxxix.*

*3 Reg 4ta Corin^{thi} Solomon tuo iudicia prædicabat: et fuerat circumcisus eius quæq; iudicia.
Et disputavit super Ligas & Cedros, sui est in Libano usq; ad Hyserum, quæ egredi^{untur}
& parvæ. Et dixerunt de Inventione, & Volucibus, & Republicis et Lybia, & Confectionem
ignis esse videtur, ut et Gentes Græca & Romanæ e quib; huius Phœni unus est Salomoni
Nepos, & dicitur in iudiciis suis. Requiritur in eo colere. Et dicitur & Eructi phœn*

C. PLINII SECUNDI

**HISTORIA MUNDI, DENVO EMENDATA,
NON PAUCIS LOCIS EX DILIGENTI AD PERVETUSTA ET
optimæ fidei exemplaria collatione nunc primū animaduertis castigatish; , quemadmo-
dum euidenter in Sigisfrundi Gelenij Annotationibus operi adnexis apparet.**

Adiunctus est Index copiosissimus.

*A ad audirendam Sapientiam Salomonis et ad evincenda Regibus terre, ipse audiebant sarraceni
civis.*

Vivis pro illic, Plinius esse potest.

APVD INCLYTAM BASILEAM, ANNO M. D.
XXXV. MENSE MARTIO

Plinius världshistoria med Agricolas ägaranteckning¹

Ett fynd i Roggebibliotekets samlingar

Finlands reformator var en ytterst bildad man. Med hans skoltid i Viborg började en process som kan beskrivas med den postmoderna föreställningen om ett ”livslångt lärande”. Mikael Agricola var inte bara under sin tid som student i Wittenberg delaktig i den tidigmoderna *res publica litteraria*, dvs. den ”lärdarepubliken” som omfattade den bildade eliten i Europa, han ingick därutöver också i ett allmän-europeiskt receptionssammanhang. Om detta vittnar till exempel Mikael Agricolas verk, som orienterar sig i det bibliska såväl som i det antika arvet och dessutom i samtidens nyaste idéhistoriska utvecklingar, i synnerhet humanismen och reformationen.² Undervisningen Agricola fick i Viborg och Wittenberg, föreläsningarna han hörde och böckerna han läste bildade således grunden för ett långt, och för nordiska förhållanden dessutom jämförelsevis rikt, författarskap.

Simo Heininen har under ett helt akademiskt liv nitiskt granskat Mikael Agricolas liv, verksamhet och författarskap. Tack vare dessa vetenskapliga insatser har vi till exempel fått mycket bättre och livfullare kännedom om Agricolas studier,³ hans gärning som bibelöversättare och kommentator⁴ eller hans användning av humanistiska texter som till exempel Erasmus bönbok i Agricolas finskspråkiga motsvarighet *Rucouskiria*.⁵

Simo Heininen har också vid flera tillfällen sammanställt de än idag bevarade böcker som ingick i den finske reformatorns bibliotek.⁶ Uppenbarligen har enbart en liten del av Agricolas böcker bevarats intill vår tid. Det är mest antika författares verk, som ansågs vara tidlösa, och/eller

verk utgivna i folioformat, som eftervärlden betraktade som tillräckligt värdefulla för att bevara, som idag utan tvekan kan hänföras till Agricolas bibliotek. Mer praktiska verk, till exempel böcker som användes för översättning av bibliska texter eller fromhetslitteratur som bönböcker, har sällan ansetts vara tillräckligt viktiga för att sparas i privata eller offentliga bibliotek.

Den lista av tio band (innehållande sammanlagt 15 verk) som hittills har varit kända ur den finske reformatorns bibliotek kan nu utökas med ytterligare ett verk som påträffats i Roggebiblioteket i Strängnäs, nämligen en folioutgåva av Plinius d.ä:s monumentala verk *Historia Mundi* eller *Historia naturalis*.⁷ Boken trycktes år 1535 av Hieronymus Froben d.ä. och Nikolaus Episcopus d.ä. i Basel.⁸ På titelbladet antecknade Mikael Agricola med rött bläck följande mening:

Michaelis Agricolae de Torsby liber, Wittembergæ emptus sesquiquatuor aureis anno DNI MDXXXIX. (Mikael Agricola från Torsby köpte boken i Wittenberg till ett pris av 4 ¼ gulddaler i Herrens år 1539)

I sin studiestad Wittenberg köpte Agricola alltså mellan 1537 och 1539 sammanlagt tio böcker som blev (eller redan vid inköpstillfället var) sammanbundna i sex volymer.

Även Bertil Eriksson Ljuster (d. ca 1598), som bland annat var skrivare i hertig Johans kansli 1556–1561 och även senare stod i Johan III:s tjänst, ägde ett exemplar av Plinius *Historia mundi*.⁹ Med stor sannolikhet rör det sig om det av Agricola 1539 i Wittenberg inköpta exemplaret av Pliniusutgåvan, som senare hamnade i Ljusters

bibliotek. Ljusters boksamling omfattade nämligen bland annat ett exemplar av Agricolas översättning av Nya testamentet och ett exemplar av Johannes Bugenhagens psalmutläggning (*In librum Psalmorum interpretatio*, Basel 1524).¹⁰ Bugenhagens psalmutläggning bär på titelbladet både en ägaranteckning av den finske reformatorn och av Bertil Eriksson Ljuster. Till skillnad från Bugenhagens psalmutläggning, där ägaranteckningen vittnar om att Ljuster köpte boken 1544 i Åbo, saknas dock en jämförbar anteckning i Plinius bok. Det förefaller dock ändå som mycket sannolikt att Ljuster övertog flera böcker ur Agricolas boksamling, däribland Bugenhagens psalmutläggning och Plinius *Historia mundi*.

En detektivhistoria – Exemplarets väg till Roggebiblioteket

Bokens senare öden går bara delvis att rekonstruera. Under mina efterforskningar som åtminstone delvis kan upplysa oss om bokens väg från Finland till Strängnäs har jag stött på en urklippat ägaranteckning, en försvunnen katalog från 1795 och en enbart sekundärt rekonstruerbar korrespondens mellan Uppsala universitetsbibliotek och biblioteket i Strängnäs som fördes 1936. Trots att det finns en del svarta hål i detta arbete är det ändå möjligt att återskapa en hel del intressanta detaljer som rör Agricolas exemplar av Plinius *Historia Mundi*.

Den ursprungliga inbindningen till Plinius bok har inte bevarats. Boken är inbunden i ett mycket anspråkslöst pappband som antagligen härstammar från 1800-talet. En del av titelbladet har någon gång under de senaste århundradena blivit rekonstruerad. Under impressum på titelbladet har en pappersbit som antagligen burit en ägaranteckning skurits ut. Denna bit har senare ersatts med papper som klistrats på titelbladets versosida. I detta sammanhang är det en intressant iakttagelse att även ur titelbladet till den utgåva av Aristoteles' verk som ägdes av Mikael Agricola och som idag är en del av Kungliga bibliotekets samlingar har några delar klippts bort. Titelbladet till Aristotelesutgåvan rekonstruerades dock till skillnad från Pliniusutgåvan inte. Det måste således – både på Plinius- och Aristotelesutgåvans titelblad – ha funnits provenienser som antagligen tillkommit efter Agricolas tid. Dessa ägar-

anteckningar värderades av eftervärlden antingen som inte värda att bevara, respektive till och med som så pass olämpliga att de togs bort eller – i raka motsatsen till detta – som så viktiga att de klipptes ut för att sparas i en särskild autografsamling. Det är visserligen möjligt att Bertil Eriksson Ljusters namnteckning fanns på de bortklippta delarna av både Aristotelesutgåvan och Plinius *Historia mundi*. Det kan dock likaväl ha varit en helt annan, antagligen senare, ägare än Ljuster som hade förevigat sig på böckernas titelblad. Den eller de som klippte ut provenienserna på titelbladen har i alla fall lyckats med sitt syfte. Vi kommer nog aldrig att få reda på vem det var som ägde böckerna efter Mikael Agricola.

Frågan, när den av Mikael Agricola ägda Pliniusutgåvan kom till Roggebiblioteket i Strängnäs går bara delvis att besvara. Problemet i detta sammanhang är inte att det finns två exemplar av Plinius *Historia Mundi*, tryckt i Basel 1535, i Roggebiblioteket, eftersom ett av exemplaren tydligen var en del av C.J. Lundvalls boksamling, som förvärvades under 1800-talets mitt.¹¹ Katalogen över Lundvalls boksamling förtecknar ett exemplar av Plinius *Historia Mundi* tryckt år 1535. Katalogposten över detta exemplar redovisar dock en felaktig tryckort, istället för Basel anges Venedig.¹² Själva boken, alltså exemplar två av Plinius världshistoria, tryckt i Basel 1535, som finns i Roggebiblioteket vittnar dock om att det var Baseltrycket som ingick i Lundvalls samling och att uppgiften om en i Venedig tryckt utgåva är felaktig; på bokpärmens insida till exemplar två av Baseltrycket finns nämligen C.J. Lundvalls namnteckning.¹³ Det är således utan tvivel möjligt att fastställa att exemplar nummer två av Plinius *Historia Mundi* ur Roggebibliotekets samlingar hamnade i bibliotekets ägo i samband med förvärvet av Lundvalls boksamling, och att detta exemplar inte är det som bär Agricolas ägaranteckning.

Dessutom kan vi fixera en *terminus ante quem*, alltså en ungefärlig tidpunkt före en händelse, som med absolut säkerhet vittnar om att exemplaret med Agricolas ägaranteckning redan fanns i Roggebibliotekets samlingar. Tre kataloger över Roggebibliotekets bestånd från 1800-talets första hälft förtecknar ett exemplar av Plinius *Historia Mundi* tryckt år 1535 i Basel. Även om det inte finns någon hänvisning till proveniensen i dessa kataloger kan vi vara alldeles säkra på att det rör

sig om den bok som ägdes av den finske reformatorn eftersom det andra exemplaret kom senare, i samband med förvärvet av Lundvalls samling till Roggebiblioteket. Redan F.W. Brannius handskrivna *Katalog öfver Strengnäs Gymnasii Bibliothek*, som påbörjades i början av 1800-talet, redovisar ett exemplar av Plinius världshistoria.¹⁴ Även i Isak Samuel Widebecks *Katalog öfver Strängnäs Gymn. Bibl.*¹⁵ och i Jonas Otto Ponténs katalog finns boken med.¹⁶ Den äldsta katalogen, *Förteckning öfver Strengnäs Kongl. Gymn. Bibl. Upprättad år 1795 af Pet. Hedenius (Catalogus Bibliothecae Gymnasticae)*,¹⁷ påträffades inte vid en genomgång av Roggebibliotekets äldre kataloger i april 2010.¹⁸ Eftersom Brannius katalog är bara några år yngre än Hedenius dito kan vi dock fastställa att Agricolas exemplar av Plinius världshistoria redan omkring år 1800 befann sig i Strängnäs. Boken måste alltså ha kommit till samlingarna innan Brannius upprättade sin katalog. Möjligen fanns boken redan år 1795 i Strängnäs Gymnasiebibliotek, när Hedenius katalogiserade bokbeståndet där.

Därmed har vi alltså möjlighet att teckna bokens itinerarium som följande: efter tryckningen år 1535 i Basel såldes boken 1539 till Mikael Agricola i Wittenberg. Agricola torde ha haft boken med i bagaget när han reste hem till Finland under sensommaren 1539. Omkring århundradets mitt, kanske efter Agricolas död år 1557, torde boken ha hamnat i Bertil Ericsson Ljusters ägo. Efter Ljusters död 1598 är det i nuläget alldeles omöjligt att spåra bokens vidare öden. Först omkring år 1800 kan den beläggas i Strängnäs Gymnasiebiblioteks samlingar. Hur och när Pliniusutgåvan med Agricolas namnteckning kom dit kan i nuläget inte avgöras.

I Ponténs katalog finns följande notis på baksidan av katalogbladet där Baselutgåvan från år 1535 är förtecknad:

Bibl. Lektor H. Löw D. 18/12 1936: Detta är en kopia av originalbladet av Nominalkatalogen. Originalbladet, troligen skrivet av f.d. Pastor Andersson (Lektor Febrs hjälpare i Stiftsbiblioteket), sändes till Bibl. A.B. Carlsson, Uppsala, d. 18 dec 1936 som intyg att Strängnäs biblioteket icke hade mer än ett ex av Baseltrycket 1535.

År 1936 hade alltså en skriftväxling mellan Alfred Bernhard Carlsson vid Uppsala universitetsbib-

liotek och H. Löw vid Roggebiblioteket ägt rum. I samband med denna skriftväxling styrktes med originalbladet ur katalogen att det enbart fanns ett exemplar av Baseltrycket 1535 i samlingarna. Det är mycket egendomligt att ett originalblad skickades till Uppsala. Sedan kan vi undra varför bibliotekarien i Strängnäs med hjälp av originalbladet styrkte att det enbart fanns ett exemplar, då det i verkligheten vid denna tid redan sedan flera årtionden tillbaka faktiskt fanns två exemplar av samma utgåva. Möjligen hade Löw aldrig granskat uppgifterna som finns på böckernas titelblad och trodde på den felaktiga uppgiften om tryckorten i katalogen över Lundvalls boksamling. Eller så kamouflerade han helt medvetet gentemot sin kollega i Uppsala det faktum att det fanns två exemplar av samma utgåva i Strängnäs. Att skicka iväg ett originalblad ur katalogen och samtidigt inte berätta för mottagaren att det fanns en dubblett som enbart redovisas i en annan katalog hade varit ett mycket bra knep för att mörka de faktiska förhållandena. Men varför skulle han ha gjort detta? Eller var det så att exemplaren i Strängnäs fanns uppställda på två olika platser i hyllorna och att Löw hade dålig kännedom om samlingarna och katalogerna? Kanske utgick han ifrån Ponténs katalog, som enbart förtecknar ett exemplar, och nöjde sig med denna uppgift?

En ytterligare fråga är varför Alfred Bernhard Carlsson i Uppsala överhuvudtaget ville ha uppgiften om 1535 års tryck av Plinius världshistoria. Svaret fanns antagligen i korrespondensen mellan Löw i Strängnäs och Carlsson i Uppsala. Denna korrespondens är dock tyvärr inte bevarad.¹⁹

Uppsala universitetsbibliotek äger två exemplar av Plinius världshistoria, tryckt 1535 i Basel. Båda exemplaren, som redovisas redan i Aurivillius katalog,²⁰ finns även i skrivande stund i Uppsala universitetsbiblioteks samlingar.²¹ Eftersom inget exemplar saknades i Uppsala, kan det knappast ha varit av den anledningen som Carlsson sökte boken i andra svenska bibliotek.

Korrespondensen rörande Plinius världshistoria som fördes mellan Strängnäs och Uppsala år 1936 blir faktiskt ytterst spännande om vi tar hänsyn till det faktum att Alfred Bernhard Carlsson själv hade forskat en del om Mikael Agricolas bibliotek.²² I samband med detta hade han uppmärksammat flera böcker i svenska bibliotek som tidigare hade tillhört Mikael Agricola.²³ Var det

kanske så att Carlsson hade någon uppgift om att Agricola hade ägt ett exemplar av Plinius *Historia Mundi* 1535 och att han systematiskt letade efter detta exemplar i Strängnäs?

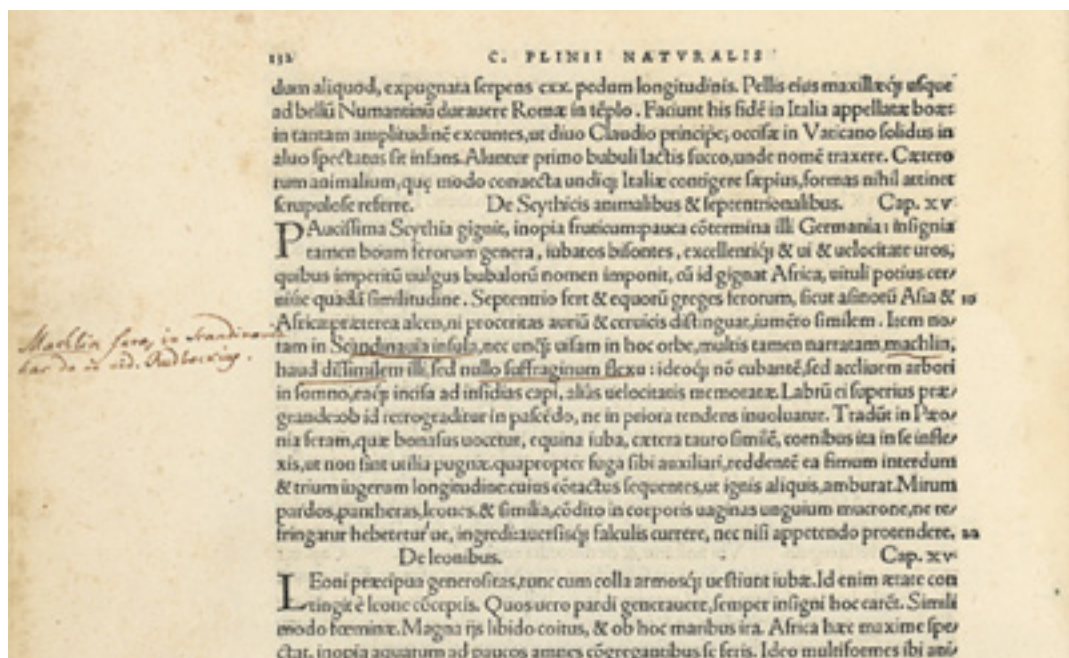
Handskrivna marginalanteckningar i Plinius *Historia Mundi*

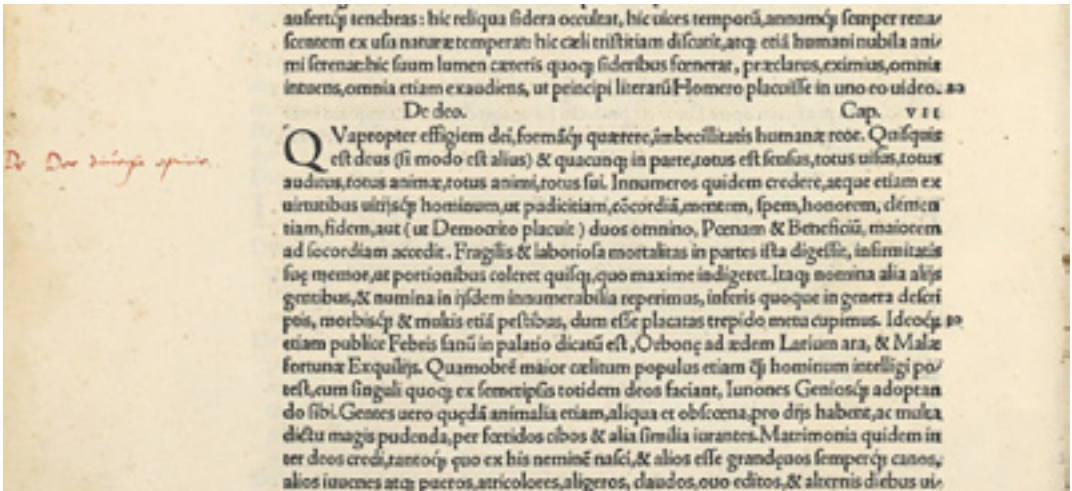
Förutom ägaranteckningen på titelbladet finns det en hel del anteckningar i det exemplar av Plinius *Historia Mundi* som ägdes av Mikael Agricola. Så långt jag kan avgöra saken härrör bara en liten del av anteckningarna från Agricola själv. Några anteckningar kommenterar ett par ställen i den åttonde boken av Plinius verk som sysslar med Skandinavien.²⁴ Dessa måste ha tillkommit över etthundra år efter Agricolas död. På sidan 132 införde en senare läsare nämligen följande hänvisning: "[...] hac de re vid. Rudbeckius" ("[...] om den saken se Rudbeckius."). Kommentaren är alltså en hänvisning till Olof Rudbeckius' *Atlantica* som publicerades mellan 1677 och 1702.²⁵ Samma hand som tillade denna och en del andra kommentarer i Strängnäs-exemplaret av Plinius världshistoria torde också ha skrivit den längre

texten som återfinns under bokens kolofon. Skribenten påpekar där att Plinius berättelser om Skandinavien i flera avseenden är felaktiga eller ofullständiga.²⁶

Även om det är omöjligt att säga vem det var som förde in dessa anteckningar vittnar dessa annotationer ändå om att det fanns en ägare respektive läsare omkring eller efter år 1700. Det finns antagligen flera "missing links" mellan Bertil Eriksson Ljuster och det första omnämnandet av Pliniusutgåvan i Strängnäs Gymnasiebibliotek. En av dessa okända ägare hade alltså läst boken efter att Rudbeck hade publicerat sin *Atlantica*.²⁷

Men tillbaka till den finske reformatorn Mikael Agricola. De anteckningar som jag hittills med stor säkerhet kan identifiera som Mikael Agricolas är cirka en handfull korta hänvisningar – förutom en mycket utförlig som finns under ägaranteckningen på titelbladet.²⁸ Bortsett från den längre texten på titelbladet är Agricolas anteckningar fåordiga, men de vittnar ändå om hans bildning och intressen. Det är skärningspunkten mellan det antika och det kristna arvet som Agricola kommenterar. Till exempel hittar vi i marginalerna anteckningar av Agricolas hand som *De*

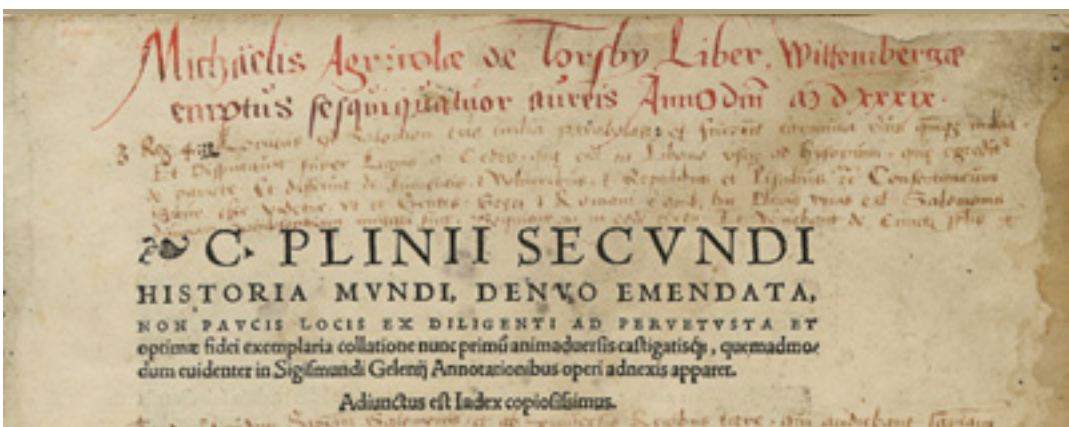

Deo diversa opinio (sv. *Om Gud [fanns/finns] olika uppfattningar*), *Fortuna*, *Platon*, *Zoroaster* eller *Moses*. Att Agricola som sann humanist förenade det antika med det kristna visar i synnerhet texten på titelbladet, ett latinskt citat ur Gamla testamentet (Första Kungaboken 4, 33–34). I modern svensk översättning lyder citatet som följer:²⁹

Han [Salomo] talade om växterna, alltifrån cedern på Libanon till isopen som växer ut ur muren. Han talade om fyrfotadjur och fåglar, om kräldjur och fiskar. Från alla folk kom man för att lyssna till Salomos vishet, och alla jordens kungar skänkte honom gåvor när de lyssnat till hans vishet.

Bibelcitatet som Agricola har skrivit på titelbladet parallelliserar Salomon och hans historiska kunskaper med Plinius historiska berättelser. Titelbladet till Plinius världshistoria visar således den kristna kyrkans vedertagna konsensus sedan antiken, som implementerade den antika traditionen i den egna historiska berättelsen. Därmed illustrerar titelbladet samtidigt i ett nötskal det som andra källor, som till exempel Mikael Agricolas verk eller hans bibliotek på ett liknande sätt berättar: att den finske reformatorn var del av ett allmäneuropeiskt receptionssammanhang som även under 1500-talet omtolkade både den antika och den bibliska traditionen.

asinini pulli ex uino. Item simam asinini pulli, quod priusam addit à parte, datum fabre magis adine è uino medetur intra diem tertium. Eadè & ex equino pullo similitèr quibus est. r. tactis ossibus presentantur maxillam apri cinis uel salis. Item lardum citrum atq; circumligatum mixta celeritate solidat. Costis quidem fractis laudatur unice caprinum si mum ex uino acetere, aperit, extrahit, perfimat. Febres acutæ teruorum caro, ut diximus. Eas quidem quæ certo dierum numero recidunt, oculos lepi dexter salis adalligatusq; si credimus magis. Est genus febrè, quod amphimeriam uocant. Hoc liberari tradunt, si quis è uena auris asini tres guttas sanguinis in duabus hominis aquæ hauserit. Quarta nis magi excrementa felis cum digito bubonis adalligari iubent, & ne recidant, non remoueri sepe non decuit. Quis hoc quæro inuenire potuit; quæ ue est ista mixtura; cur digitas possit simam bubonis dectas est: Modestioris acur felis deest. Luna occidit in ueteratum sale, ex uino bibendum ante accessiones quartanae dixere. Idem magi simi bu buli cinere conaspero puero rum urina illinent digitos pedum, manibusq; leporis cor ad alligant. Coagulam ante accessionem propinant. Datur & casus caprinus recens cū mel le diligenter sero expulso.

Ad melancholicos, lethargicos, hydropicos ad ignem sacrum & ad dolores neuorum remedia.

Cap. xvii

Melancholicis simum utuli in uino decoctum remedio est. Lethargicos excitat asini lichen, naribus illitus ex aceto: Caprini cornus nidor aut pilorum: icur aprinum. Itaq; & ortemosis datur. Phthisicis medentur, icur lopi ex uino, macæ suis feminæ her bis pasta lardam, carnes asinix ex iure sumpet. Hoc genere maxime in Achaia curant id malum. Fimi quoq; aridi, sed pabulo utidi pasto booe, fumum haurundinæ haustum prodesse tradunt. Bubuli quoq; cornus macronem exaltum, duorum cochleariū mem bra, addito melle, pilulis deuoratis. Capræ sero in puluere ex alica & phthisin & tussim fa nari, ad recens cum melle liquefacto, ita ut uncia in cyathum addatur, notaq; ramo per miscetur, nō pauca tradunt. Rapicæ seu cyatho, & lactis pari mensura, deploratum phthisicam consualit certus autor affirmat. Sunt & qui suam fimi cinere profuisse scri pserint in pulso: & cerui palmocem, maxime subulonis, siccatum in fumo utinimque in uino. Hydropicis auuliat urina uelice apri paulatim data in poros: Efficacius quæ in arasis cum uelice fua: Fimi etruini maxime subulonis, sed & bubuli, de armentinis lo quor (quod bolliton uocant) cinis cochleariorum triem in nulli hemina, bouis feminæ in mulieribus, & ex altero sexa in uiris, quod ueluti mysterium occularunt magi: Fimum utuli masculi illitum: Fimi utuli cinis cum semine bapbylini, aqua portione ex uino. Sanguis caprinus cum medulla. Efficaciorum posant hircorum, uisq; si lentisco pascitur. Igni sacro urinus adeps illinitur, maxime qui est ad renes: Vitulinū simum recens, uel bu bulant. Casus caprinus sicus cū porro. Ramenta pellis ceruicæ delecta pumice, ex aceto trita. Rubori cū pearigæ, equi spuma aut ungule cinis. Eruptionibus piceæ, asinini fimi cinis cum butyro. Papulis nigris, casus caprinus sicus ex melle & aceto in balneo, oleo remoto. Pulsulis fusti fimi cinis aqua illitus, uel cornus etruini cinis. Luscis recis fimum aprinum uel füllum: Iure uulonis Venti spuma recens cum aceto, fimum ca prinum cum melle. Bubula citro imposta tumore sanæ. Fimum füllum in testa calefa ctum mitansq; cum oleo, durities corporum omnes tollit optime. Adeps è lepis illitus, in his quæ rumpere opus est, plurimum proficit: Fimum bubulam in cinere calefactum, aut caprinum in uino uel aceto decoctum. In furunculis serum bubulam cum sale: aut si dolor est, inunctum oleo, liquefactum sine sale, similiq; modo caprinum. In ambebtis urinus adeps cum lili radicibus: Aprinum aut füllum fimum in ueteratum: Setarum ex his è penicillis rectoris cinis cum adipe tricus: Tali bubuli cinis, cum cera & medulla ceruina: Fel tauri: Fimum leporis: Sed caprarum fimum sine cicatrice sanare dicitur.

Glutinum praestantissimum fit ex auribus saturoum & genitalibus: Nec quiquam effi

*fructu asina inueni
tunc illius suis cinis
in lardum chifid
casus feniis uelice
contra febris*

uinum febrim quæ

hydropicis uelice

*ignis sacro confos
urinus adeps
papulis cinis füllis
fimi confos*

*adeps leporis in uino
fimi uulonis opus
confos in füllis
bulli in caprinis fimi
in uino ut lardum dicitur*

*in ambebtis fel tauri
fimum leporis
fimum caprarum fimum*

Bilaga – Agricolas bibliotek³⁰

1 MARTIN LUTHER, *Enarrationes seu postillae* [...]. Strassburg: Georg Ulricher 1530 [VD16 L 5664].
Ågaranteckning på titelbladet: *Michaels Olai Agricolae. Sesquisex maris Emptus. Anno 1531.*

Linköpings stifts- och stadsbibliotek

2 HERMANNUS TORRENTINUS, *Orationes familiares et elegantissimae ex omnibus Publii Ovidii libris selectae* [...]. Köln: Petrus Quentel 1525 [saknas hittills i VD 16]. Sambunden med (3) och (4).

Lyceibiblioteket i Vasa

3 VALERIUS MAXIMUS, *Dictorum et factorum memorabilium libri novum*. Schlettstadt: Lazarus Schürer 1520 [VD16 V 136]. Sambunden med (2) och (4).
Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Olai Agricolae Liber, duodecim oris Emptus Abo Anno domini Mdxxxii.*

Lyceibiblioteket i Vasa

4 ERASMUS ROTERODAMUS, *Encomium matrimonii, Encomium artis medicae* [...]. Basel: Johannes Froben 1518 [VD16 E2809]. Sambunden med (2) och (3).

Lyceibiblioteket i Vasa

5 DIOGENES LAERTIOS, *De vita et moris philosophorum* [...]. Köln: Eucharius Cervicornus 1535 [VD16 D 1838].

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae de Torsby liber Witebergae emptus aureo renensi. Anno 1537. På inbandet tryckt i svart: MI AG 1539.*

Nationalbiblioteket Helsingfors

6 CATO, VARRO, COLUMELLA & PALLADIUS, *Libri de re rustica* [...]. Basel: Johannes Herwagen 1535 [VD16 L 1578]. På bandet tryckt i svart: *MI AG 1539.*

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae de Torsby liber. Witebergae iij aureis emptus. Anno 1538.*
Fanns år 1925 i Per Hiertas ägo.³¹ Därefter i Alfred Bernhard Carlsons ägo. Såldes 2009 av Rönnells Antikvariat i Stockholm till en boksamlare i Finland.

7 ARISTOTELES, [...] *Opera* [...]. Basel: Johannes Oporinus 1538 [VD16 A 3282].

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae de Torsby Liber Witebergae tribus aureis cum dimidio Emptus. Anno domini 1539. Februarij vigesima quinta.*

Kungliga biblioteket

8 STRABO, *Geographicorum commentarii* [...]. Basel: Valentinus Curio 1523 [VD16 ZV 16841]. Sambunden med (9) och (10).

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae Liber Emptus Witebergae Aureis tribus cum dimidio Anno domini 39. Aprilis 3.*

Nationalbiblioteket Helsingfors

9 GAIUS IULIUS SOLINUS & POMPONIUS MELA, *Rerum toto orbe memorabilium thesaurus* [...]. Basel: Michael Isengrin & Henricus Petri 1538 [VD16 S 6968]. Sambunden med (8) och (10).

Nationalbiblioteket Helsingfors

10 JOACHIMUS VADIANUS, *Epitome trium terrae partium* [...]. Zürich: Christopher Froschauer 1534 [VD16 V 20]. Sambunden med (8) och (9).

Nationalbiblioteket Helsingfors

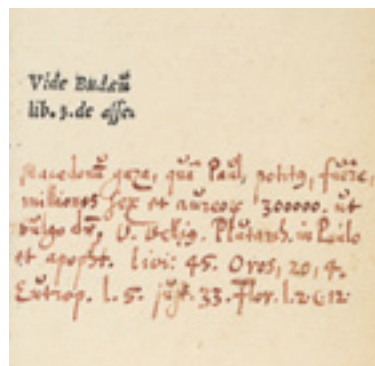
11 AURELIUS AUGUSTINUS, *Omnium operum* [...] *epitome* [...]. Augsburg: Heinrich Steiner 1537 [VD16 A 4156]. Sambunden med (12).

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae Liber Anno domini 1539 emptus Witebergae.*

Härnösands gymnasiebibliotek

12 *Altercatio synagogae et ecclesiae* [...]. Köln: Melchior von Neuß 1537 [VD16 A 1996]. Sambunden med (11).

Härnösands gymnasiebibliotek

13 ACTIUS PLAUTUS, *Comaediae viginti* [...]. Lyon: Sebastian Gryphius 1537.

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae de Torsby Liber Witebergæ ij aureis emptus Anno etc 1539.*

Uppsala universitetsbibliotek

14 GAIUS PLINIUS, *Historia Mundi* [...]. Basel: Hieronymus Froben d.ä. & Nikolaus Episcopus d.ä. 1535 [VD16 P 3537].

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae de Torsby liber, Wittembergæ emptus sesquiquatuor aureis anno dni mdxxxix.*

Roggebiblioteket Strängnäs

15 SEBASTIAN MÜNSTER, *Cosmographia, Beschreibung aller Lender* [...]. Basel: Henricus Petri 1544 [VD16 M 6689]

Ågaranteckning på titelbladet: *Michaelis Agricolae – Anno 1545 Iunii 20 in usum Clementis Henrici – Nyseslote praefecti in pignus necessitudinis.*

Stockholms universitetsbibliotek

16 JOHANNES BUGENHAGEN, *In librum Psalmorum interpretatio* [...]. Basel: Adam Petri 1524 [VD16 B 3137].

Ågaranteckning på titelbladet (i runskrift): "Laurentii Beati Agricole Liber de Torsbii".

Kungliga biblioteket

NOTER

1. Jag tackar min kollega Gunilla Jonsson för en språk- och faktagranskning av denna artikel. Artikeln publicerades först i maj 2010 i digital form i vänboken till min kollega Ylva Tjeder.

2. Simo Heininen, *Mikael Agricola: Elämä ja teokset* (Helsingfors, 2007).

3. Simo Heininen, *Die finnischen Studenten in Wittenberg 1531–1552* (Helsingfors, 1980).

4. Simo Heininen, *Mikael Agricolan Vanhan Testamentin summaariot* (Helsingfors, 1993); Simo Heininen, *Mikael Agricola raamatunsuomentajana* (Helsingfors, 1999); Simo Heininen, *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunabuomautukset, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* (Helsingfors, 2008).

5. Simo Heininen, *Mikael Agricola ja Erasmus Rotterdamlainen*, Helsingfors 2006; för bönboken se även: Simo Heininen, "Mikael Agricolan pyhimyskollehdat", *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja/Finnska kyrkohistoriska samfundets tidskrift* 70–71 (Helsingfors 1980–1981), s. 38–63.

6. Simo Heininen, "Mikael Agricolan kirjasto", i *Mundus librorum: Kirja- ja oppihistoriallisia tutkielmia / Bok- och lärdomshistoriska uppsatser*, red. Pentti Laasonen, Esko Häkli, Anto Leikola & Tapio Markkanen (Helsingfors, 1996), s. 59–76; Simo Heininen, "Ulkomaisen kirjallisuuden tulo Suomeen 1531–1600", *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja/Finnska kyrkohistoriska samfundets tidskrift* 80–81 (Helsingfors, 1990–1991), s. 35–44; Simo Heininen, "Turun lukion kirjasto", *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja/Finnska kyrkohistoriska samfundets tidskrift* 75 (Helsingfors, 1985), s. 15–36; Simo Heininen, *Mikael Agricola: Elämä ja teokset*, s. 36–351.

7. Per-Olof Samuelsson, *Inkunabler och 1500-talstryck* ("Vaggtryck och Koltålderstryck") i *Roggebiblioteket*, 3. uppl. (Strängnäs, 2009), s. 27, 76, 81, 97. Katalogens första upplaga trycktes redan 1996, med samma hänvisning till Agricolas ägarskap av Plinius utgåva som i den citerade upplagan. Proveniensen förtecknas även av LIBRIS. <http://libris.kb.se/bib/10387743?vw=full>

Att denna uppgift hittills har förbisetts av den nordiska reformationsforskningen beror givetvis på att Per-Olof Samuelssons katalog är ett mest för internt bruk avsett dokument. Proveniensuspgiften har dessutom först för några månader sen registrerats i LIBRIS och är dessutom inte sökbar.

8. C.PLINII SECVNDI || HISTORIA MVNDI, DENVO EMENDATA,|| NON PAVCIS LOCIS EX DILIGENTI AD PERVETVSTA ET||optimae fidei exemplaria collatione nunc primū animaduersa castigatis[que], quemadmo||dum [...] in Sigismundi Gelenij Annotationibus operi adnexis apparet.|| Adiunctus est Index copiosus

simus.|| [...]APVD INCLYTAM BASILEAM, ANNO M.D. ||XXXV. MENSE MARTIO ||(PER HIERONYMVM || Frobenium, Io. Heruagium,& Nicolaum Episcopium, Men||se Februarii ... ||) [=VD16 P 3537].

9. Georg Haggren, "Bertil Ericinpoika Ljuster", i *Suomen kansallisbiografia*, osa 6 (Lehtonen-Mörne) (Helsingfors, 2005), s. 275–276; Simo Heininen, *Mikael Agricola: Elämä ja teokset*, s. 347.

10. Simo Heininen, *Mikael Agricola: Elämä ja teokset*, s. 346–347.

11. "Systematisk katalog öfver ett encyklopediskt Bibliothek samladt af C. J. Lundvall. Upprättadt av v. Pastor J. J. Svederus 1858. Denna boksamling inköptes af Doctor Lundvall under hans lifstid af H. H. Erkebiskop H. O. Holmström (1000 RD) og af H. Öfver-Director Hörstadius (3000 RD) för 4000 RD för att efter Doctor Lundvalls död tillfalla Bibliotheket vid det Høga Elementar Læroverket i Strängnäs." MS Roggebiblioteket Strängnäs, titelblad.

12. "Systematisk katalog öfver ett encyklopediskt Bibliothek samladt af C. J. Lundvall". MS Roggebiblioteket Strängnäs, s. 138.

13. Plinius, *Historia Mundi* (Basel 1535). Roggebiblioteket Strängnäs (exemplar 2).

14. MS Roggebiblioteket Strängnäs, s. 272.

15. MS Roggebiblioteket Strängnäs, vol. Grekisk och Latinsk Litteratur, opag, sida.

16. MS Roggebiblioteket Strängnäs, fotostatkopier, lösblad "Plinius Secundus Caius (major)".

17. Ruth Lundström, "Josef Thun och Bibliotheca Thuniana. Anteckningar vid inventeringen av Roggebibliotekets första donation", i *Från biskop Rogge till Roggebiblioteket: Studier utgivna till Strängnäs gymnasiums 350-årsjubileum*, red. Ruth Lundström (Stockholm, 1976), s. 102–112. Hedenius katalog omnämns på s. 106.

18. Jag vill tacka mina kollegor vid Roggebiblioteket i Strängnäs för deras hjälp vid sökandet efter Hedenius katalog.

19. Varken i Roggebiblioteket i Strängnäs eller i Uppsala universitetsbibliotek hittades spår av den på katalogbladet nämnda korrespondensen. För efterforskningar i Uppsala universitetsbiblioteks samlingar tackar jag min kollega Håkan Hallberg vid Carolinabiblioteket i Uppsala.

20. Pehr Fabian Aurivillius, *Catalogus librorum impressorum bibliothecæ regie academiae Upsaliensis, Sectio prior, Fasciculus II*. (M-Z) (Uppsala, 1804), s. 702–703.

21. Jag tackar min kollega Håkan Hallberg vid Carolinabiblioteket i Uppsala för denna uppgift.

22. Alfred Bernhard Carlsson, "Rester av Michael Agricolas

boksamling i svenska bibliotek”, i *Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Isak Collijn*, (Uppsala, 1925), s. 335–353; Alfred Bernhard Carlsson, ”Ett nytt bidrag till kännedom av Mikael Agricolas bibliotek”, i NTBB, (Uppsala och Stockholm, 1926); Alfred Bernhard Carlsson, ”Ett svenskt 1500-talsexlibris och dess ägare”, i NTBB, (Uppsala och Stockholm, 1934), s. 61–66; Alfred Bernhard Carlsson, *Fragment av en ordspråkssamling av Michael Agricola i Uppsala universitetsbibliotek* (Uppsala, 1945).

23. Carlsson hänvisar till Martin Luthers *Enarrationes seu postillae* i Linköpings stifts- och landsbibliotek, Aurelius Augustinus *Omnium operum* i Härnösands gymnasiebibliotek och till Cato, Varro, Columella & Palladius *Libri de re rustica* (år 1925 i Per Hiertas ägo). Carlsson, ”Rester av Michael Agricolas boksamling”.

24. Bilden av Skandinavien i Plinius världshistoria har undersökts av Detlef Detlefsen, *Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum* (Berlin, 1904).

25. Till Olof Rudbecks *Atlantica* se: Gunnar Eriksson, *Rudbeck 1630–1702: Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige* (Stockholm, 2002), s. 257–340.

26. Plinius, *Historia Mundi* (Basel 1535). Roggebiblioteket Strängnäs (exemplar 1), kolofon.

27. Handstilen är så vitt jag kan bedöma inte en typisk 1800-tals-handstil; jag utgår därför ifrån att det är rätt osannolikt att dessa anteckningar som bland annat hänvisar till Rudbecks *Atlantica*

hade införts i boken efter att den hade hamnat i Strängnäs Gymnasiebibliotek.

28. Plinius, *Historia Mundi* (Basel 1535). Roggebiblioteket Strängnäs (exemplar 1), A 4r [= s. 1], s. 2–3, s. 53, s. 113, s. 538, s. 585. Mellan s. 374 och 528 i finns många kommentarer i svart bläck av en 1500- eller 1600-talshand. Handstilen skiljer sig avsevärt från de skriftprov av Agricolas hand som jag har tillgängliga. I skrivande stund är det därför oklart om dessa härrör från Agricola eller en annan läsare. Den sistnämnda möjligheten bedömer jag p.g.a. avvikelserna från andra anteckningar av Agricolas hand som mest sannolik. För en jämförelse av dessa och andra anteckningar i Plinius *Historia Mundi* med Agricolas handstil har jag använt mig av Kungliga bibliotekets exemplar av Aristotelesutgåvor som ägdes av Mikael Agricola och av skriftproven i Simo Heininen, *Mikael Agricola: Elämä ja teokset*, s. 78, 114, 131, 341, 354; Jyrki Knuutila och Anneli Mäkelä-Alitalo (red.), *Turun tuomiokirkon ja papiston tulot 1541–1542 = Åbo domkyrkas och prästerskaps inkomster 1541–1542* / Mikael Agricola ; [ruotsinnoket = översättningar till svenska: Nike Parland] (Helsingfors, 2007).

29. Bibel 2000.

30. Efter Heininen, *Mundus librorum*, s. 59–67 och Heininen, *Mikael Agricola: Elämä ja teokset*, s. 336–351, utökat med exemplaret av Plinius *Historia Mundi*, samt med VD 16 numren.

31. Carlsson 1925, 345.

